

Андреа Пухалић

Факултет политичких наука, Универзитет у Бањој Луци

Мирослав Љ. Бркић

Факултет политичких наука, Универзитет у Београду

ОБИЉЕЖЈА И ВРСТЕ ВРИЈЕДНОСТИ У СОЦИЈАЛНОМ РАДУ

Сажетак

У раду се утврђују обиљежја и врсте вриједности у социјалном раду, те се разматрају импликације ових обиљежја на етички компетентну професионалну праксу социјалног рада. Циљ је идентификовати основне елементе концептуланог одређења вриједности у социјалном раду како анализом различитих приступа самом појмовном одређењу, тако и анализом односа вриједности са сродним концептима принципа, стандарда и етике. Из такве анализе произилазе и различите класификације вриједности, при чему двије основне подјеле раздвајају личне, професионалне и друштвене вриједности са једне, односно вриједности циља и вриједности средстава у социјалном раду са друге стране. Закључци добијени теоријском анализом и синтезом указују на следећа основна обиљежја вриједности у социјалном раду: концепције добра, пожељног, идеали којима се тежи; општи конструкти; релативност основног предзнака вриједности- социјални конструкти; когнитивни и емоционални конструкти; релативно трајни и хијерархијски организовани идеали утичу на процјену и одлучивање у социјалном раду иако не одређују директно понашање појединца, указују на „приоритет у склоностима” односно представљају позитиван став у односу на дјеловање на одређени начин.

Оваква обиљежја вриједности указују на њихове различите врсте и поријекло, као и снажан утицај на опажање, разумијевање, закључивање и одлучивање социјалног радника у професионалној пракси. С тим у вези, познавање личних, професионалних и друштвених вриједности социјалног радника, као и стална рефлексија на њихов однос са најбољим интересом и перспективом корисника издваја се као један од основних предуслова професионално компетентне праксе социјалног рада.

Кључне ријечи: вриједности, етика, лично, професионално, друштвено, рефлексија, етички компетентна пракса социјалног рада.

1. ОБИЉЕЖЈА И ВРСТЕ ВРИЈЕДНОСТИ У СОЦИЈАЛНОМ РАДУ

Научно-истраживачко бављење вриједностима социјалног рада датира од 60-их и 70-их година 20. вијека, када се група социјалних радника у САД-у ангажовала управо у покушају да развије консензус о вриједносној основи социјалног рада.¹⁾ Ова фаза развоја вриједносне и етичке основе професије, коју Ример²⁾ и назива „период вриједности”, обиљежена је покушајима дефинисања темељних вриједности социјалног рада. У исто вријеме у литератури социјалног рада на енглеском говорном подручју се јављају и први покушаји истраживања релација између личних и професионалних вриједности.

И поред неупитног значаја за усмјерење и квалитет професионалне праксе, вриједности и даље ријетко заузимају централно мјесто у научно-истраживачким анализама у социјалном раду, и то не само на јужнословенском говорном подручју. Оне се чешће подразумијевају као нешто што је опште познато, јасно, о чему нема потребе да се посебно говори. Управо због тога се у овом раду враћамо на саме основе научног и професионалног одређења социјалног рада - концептуално одређење и обиљежја вриједности. Шта су вриједности у социјалном раду, која су њихова основна обиљежја, како их класификујемо, које су њихове сличности и разлике са сродним концептима, те како све њихове утврђене карактеристике утичу на професионалну и етички компетентну праксу социјалног рада, питања су на која одговарамо у овом тексту.

1) Biestek Gordon, Keith-Lucas, Levy McDermott, Pumphrez Teicher, Timms y Reamer, G. Frederic, *Social work values and ethics*. Columbia University Press. New York, 2006, p. 243.

2) *Ibid.*

2. ФИЛОЗОФСКО-ЕТИЧКА ОДРЕЂЕЊА ВРИЈЕДНОСТИ У СОЦИЈАЛНОМ РАДУ

Појам вриједности се користи у широком спектру значења. Потиче од латинске ријечи *valeo* што значи крепак, јак, здрав, ваљан, и у најширем смислу обухвата садржаје различитих форми друштвене свијести, као што су морал, обичај, религија, култура, умјетност, право, политика.³⁾ У односу на основне категорије садржаја, говоримо о материјалним и духовним вриједностима. Још конкретније, разликујемо обичајне, етичке, религијске, научне, умјетничке, правне, политичке, социјалне, културне и многе друге вриједности. Можемо их посматрати и у различитим нивоима њихове општости: као личне или индивидуалне (на нивоу појединца), социјално-културолошке и политичке вриједности (ниво друштва и друштвених група), те научно-професионалне (ниво специфичне научно-професионалне групе као што је социјални рад). Обзиром на овакву разуђеност и комплексност значења читава филозофска дисциплина аксиологија је посвећена проучавању вриједности. Као наука о вриједностима она проучава све облике, а не само моралне вриједности, њихове изворе или природу, припадање, елементе, међусобне релације, као и многе друге карактеристике. У складу са комплексношћу и ширином њиховог одређења, вриједности проучавају и многе науке, као што су филозофија, социологија, право, економија, теологија, политичке науке, андрагогија, педагогија, психологија. У социјалном раду вриједностима се бави етика социјалног рада као посебна научна дисциплина. Иако постоје два могућа карактера вриједности: филозофско-етички и правно-економски, који произилазе из разликовања материјалних и културних добара⁴⁾, у етици социјалног рада се разматрање вриједности углавном задржава на њиховој филозофско-етичкој димензији.

Да бисмо могли разумјети утицај вриједности на квалитет и правац професионалног дјеловања социјалног радника, потребно је „кренути” од основних обиљежја вриједности које директно произилазе из њихових филозофско-етичких одређења. Тешко је једном дефиницијом обухватити сву сложеност и општост значења вриједности. Различита одређења стављају фокус на неке од врста вриједности (нпр. моралне или индивидуалне),

3) Тукић Остоја, *Филозофски темељи морала и права*, Филозофски факултет Универзитета у Бања Луци, Бања Лука, 2002, стр. 123.

4) Милосављевић Милосав, *Основе науке социјалног рада*, Филозофски факултет Бања Лука, Бања Лука, 2009, стр. 13.

односно обухватају само нека од важних димензија и обиљежја вриједности. Већина дефиниција вриједностима дају *a priori* позитивно значење, узимајући као централно у њиховом одређењу управо њихову пожељност, позитиван или чак идеалан предзнак. Тако их Милосављевић⁵⁾ дефинише као добра, а Пантић⁶⁾ као пожељне карактеристике. Кузмановић⁷⁾ наглашава да је у појму вриједности најважнија управо идеја о пожељном. Барски⁸⁾ наводи да се вриједности односе на идеале којима појединци, породица, група, организација или заједница тежи, односно да одређују оно шта људи сматрају добрим или вриједним. Кларк⁹⁾ их назива грандиозним тежњама или великим идејама, а Хагман и Смит¹⁰⁾ стандардима понашања и принципима који се сматрају пожељним од стране одређене културе, групе људи или појединца. С друге стране Петричковић¹¹⁾ у свом одређењу наглашава неутралност као дихотомију значења вриједности, које може бити позитивно или негативно, док Сканлон¹²⁾ истиче да се изван филозофије термини *вриједно* и *вриједност* ('value' и 'values') користе да означе широк спектар како моралних тако и неморалних идеја обзиром да су и питања исправног и погрешног вриједносна питања. Ово питање је такође најуже повезано и са општошћу као једном од основних обиљежја вриједности, али и са њиховим самим поријеклом. Важно обиљежје вриједности јесте да настају „међусобним деловањем историјских, актуелно-социјалних и индивидуалних чинилаца”¹³⁾, односно да су дио цивилизацијских тековина који се увијек практикује у оквиру одређене културе¹⁴⁾. Приписана пожељност

5) *Ibid*, стр. 17 .

6) Пантић Драгомир, *Друштвени слојеви и друштвена свест*, Институт друштвених наука Београд, Београд, 1977, стр. 22.

7) Кузмановић Боро, *Психолошка истраживања*, Институт за психологију Београд, Београд, 1995, стр. 66

8) Barsky E. Allan, *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*, Oxford University Press, New York, 2010, p. 128.

9) Parrott Lester, *Values and Ethics in Social Work Practice*, Transforming Social Work Practice Series. Learning Matters, Great Britain, 2010, p. 245.

10) Hugman Richard and Smith David, *Ethical issues in social work*, Routledge, London, 1995, p. 144.

11) Петричковић Милан, „Наука социјалног рада у апсурду ванаксиолошког вредновања.”, *Социјална мисао*, Београд, 64-4/2009, стр.67

12) Scanlon M. Thomas, *What We Owe to Each Other*, The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Cambridge, 1998, p. 125.

13) Пантић, *Ibid*, стр. 23.

14) Петричковић, *Ibid*, стр. 68.

од стране једних појединаца, група, култура или друштава, може имати сасвим супротно, непожељно значење из неких других, друштвено-историјских или појединачних перспектива.

Релативност или „промјењивост” као једно од наведених обиљежја филозофско-етичке димензије вриједности има важне импликације у пракси социјалног рада. Прије свега развојем социјалног рада као науке и праксе, кроз развој и промјену циљно-предметне парадигме, мијењају се и одређења доброг или вриједног које се настоје заштити и унаприједити професионалном праксом. Социјална правда као „грандиозна тежња” савременог социјалног рада, потпуно је супростављена идеји очувања реда и поретка као основног циља традиционалног социјалног рада. Емпатија, као начин контролисаног емоционалног укључивања помагача и у исто вријеме најпожељнија основа односа социјалног радника према клијенту, потпуно је супростављена идеалу социјалног радника у традиционалном приступу пракси – објективног, дистанцираног, свезнајућег. Вриједности социјалног рада никада нису „ослобођене” утицаја доминантне научне парадигме и доминантних друштвених вриједности контекста у којем се одвија професионална пракса. Управо због тога издваја се важност сталне рефлексивности и преиспитивања одређења доброг или вриједног у пракси социјалног рада у односу на потребе и интерес корисника. Посебно питање, које превазилази оквире нашег рада, односи се на културолошки сензибилну праксу у односу на утицај глобализацијског процеса „универзализације” социјалног рада. Рећи ћемо само да је једна од темелјних етичких дилема савременог социјалног рада однос између индивидуалног и друштвеног, односно преиспитивање последица утицаја западног либералног социјалног рада (прије свега из САД-а и Велике Британије) на социјални рад у земљама са другачијом културолошком и професионалном традицијом.

Такође значајно обиљежје на које указује Петричковић¹⁵⁾ јесте сложеност и разуђеност свих могућих садржаја друштвене свијести на које се вриједности могу односити. Иако им је носилац човјек, оне се увијек дијеле са другима, било у некој културној цјелини¹⁶⁾ или у оквиру других друштвених система као што су групе, заједнице, глобално друштво¹⁷⁾. С тим у вези, а зависно од перспективе из које их посматрамо, вриједности могу бити

15) Петричковић, *Ibid*, стр. 70.

16) Петричковић, *Ibid*, стр. 69.

17) Милосављевић, *Ibid*, стр. 76.

индивидуалне и групне, односно имати форму диспозиције или елемента друштвене свијести.¹⁸⁾ Парот¹⁹⁾ истиче да су оне „увијек личне за нас иако можемо увидјети да дијелимо неке основне вриједности са људима унутар нашег друштва, или са другима широм свијета”. С тим у вези Кузмановић²⁰⁾ разликује „пожељно” које се веже за друштвени ниво или друштвене потребе, и „пожељно” које се односи на самог појединца, као увјерења о потребама и циљевима који су значајни за њега лично. На основу тако одређеног „објекта вредновања” и правимо разлику између личних и друштвених вриједности, иако је њихов носилац као субјект вредновања увијек појединац, човјек.

Напослијетку, иако се везују за развој друштва и професије, вриједности директне праксе социјалног рада су и саме „увијек личне”, на начин да представљају рефлексију „идеала доброг” неке културе или групе људи на нивоу индивидуалне вриједносне перспективе социјалног радника. Чак и примјена законског и организацијског нормативног оквира носи у себи субјективност оног који перцепира и интерпретира исти. С тим у вези развој етички компетентне праксе се увијек своди на етички развој њеног основног носиоца – етички компетентног социјалног радника. Релативност или промјењивост су једни од обиљежја вриједности која указују на неопходност континуираног и цјеложивотног унапријеђења етичке компетенције социјалног радника, али и важност рефлексије сопствене на вриједносне перспективе корисника. Уколико је „најбољи интерес корисника” основни принцип у социјалном раду, онда морамо кренути од тога да је његово значење за сваког социјалног радника понаособ обликовано ограниченом, личним и професионалним искуствима усмјереном, индивидуалном вриједносном перспективом.

3. ВРИЈЕДНОСТИ И ЕТИЧКИ КОМПЕТЕНТНА ПРАКСА СОЦИЈАЛНОГ РАДА

У социјалном раду разликујемо вриједности правног оквира у коме се одвија професионална пракса (правни карактер), од професионалних вриједности дефинисаних науком социјалног рада и етичким кодексима (етички карактер). Док

18) Пантић, *Ibid*, стр. 122.

19) Parrott, *Ibid*, p. 248.

20) Кузмановић, *Ibid*, стр. 79.

су прве обавезујуће и заштићене државним апаратом принуде, друге се усвајају различитим облицима професионалног образовања и професионалног искуства, те се углавном штите од стране удружења социјалних радника. Друштвене (оне које су формално заштићене правним оквиром, али и културолошке) и професионалне вриједности могу доћи у сукоб, а могу се и преклапати у различитом обиму. Исти однос могу имати и личне и професионалне вриједности. Ипак, вриједности и у директној пракси социјалног рада су „увијек личне” у смислу да се све друштвене и професионалне вриједности, све законске одредбе, правилници и етички кодекси интерпретирају из перспективе појединца, социјалног радника. Управо ово обиљежје вриједности у социјалном раду додатно наглашава важност континуиране професионалне подршке социјалном раднику у раздвајању личне од професионалне перспективе, а све у правцу развоја етички компетентног практичара.

Тек освјешћивањем личних вриједности и вриједности друштвеног оквира, те њиховом компарацијом са професионалним вриједностима, социјални радник је у стању да уочи истовјетност или сукобе између потреба друштва или организације са потребама корисника које штити професија социјалног рада. С тим у вези, етички компетентним се сматра социјални радник који има таква етичка знања, вјештине и вриједности, да ће у етички осјетљивим ситуацијама донијети за интерес клијента, а према стандардима професије, најбољу могућу одлуку. Обзиром да се етичко расуђивање и дјеловање не виде више као чисто когнитивна и рационална активност, већ као комплексан процес који укључује сусрет најмање двије особе, њихових система вриједности, интереса и уверења, као основни захтјев социјалном раднику поставља се саморефлексивна и самопознавање као једини могући пут унапријеђења етичке сензитивности.²¹⁾ Тек развојем свијести о сопственом систему вриједности у односу на систем вриједности клијента социјални радник стиче контролу над неизбјежним упливом значења личне у професионалну перспективу, чиме се губи из фокуса најбољи интерес клијента као основно обиљежје хуманистичког социјалног рада.

За етички компетентну праксу социјалног рада посебно је важан однос професионалних са индивидуалним или личним вриједностима социјалног радника са једне, и ширим културним

21) Стакић Ђурађ, *Етичке дилеме и изазови социјалног рада- приручник за стручњаке у социјалној заштити*. Министарство здравља, запошљавања и социјалне политике, Београд/Филаделфија/Њујорк, 2004, стр 86.

и социјалним вриједностима са друге стране. Конкретније, у вриједносној основи професионалне праксе социјалног рада, поред професионалних, налазе се и опште (друштвене) и личне вриједности. Доминантне друштвене вриједности одређују праксу социјалног рада кроз правно-институционални оквир професионалне праксе као и моделе социјалне политике и социјалне заштите, али и кроз социјализацијом усмјерен утицај на личну вриједносну перспективу појединца социјалног радника. У исто вријеме развој социјалног рада као науке и праксе доноси неке универзалне професионалне вриједности, независно од специфичности друштвеног окружења у којем се одвија пракса социјалног рада. Могући су различити односи професионалних, друштвених и личних вриједности социјалног радника у професионалној пракси – од дјелимичног преклапања до потпуног супростављања. Етички проблеми или дилеме које носе конфликти личних, друштвених и/или професионалних вриједности могу да резултују повређивањем клијента и кршењем његових права. Управо стога неопходна је непрестана рефлексивна на различите врсте вриједности које утичу на професионалну перспективу социјалног радника, прије свега у ситуацијама које буде одређене дилеме и интезивнију емоционалну заинтересованост помагача.

На неопходност континуираног развоја овако дефинисане етичке компетенције социјалног радника указује најснажније сљедећа особина вриједности – усмјеравање дјеловања, односно повезаност са мотивацијом и циљевима. Повезаност са понашањем један је од кључних елемената који буди интерес бројних наука и професија за овај концепт. Са којом извјесношћу их „човјек практикује”, односно да ли и како „усмјеравају понашање појединца”, централно је питање разматрања односа вриједности и дјеловања. Тако Барски²²⁾ сматра да вриједности иако одражавају приоритете у склоностима, не одређују обавезно и специфичне начине понашања. Хагман и Смит²³⁾ истичу да иако могу садржати апстрактне или идеалне појмове, вриједности искази у исто вријеме неизоставно са собом носе импликацију о начину на који појединци дјелују и односу између људи као чланова друштвених група. Вриједновати нешто јесте преузети договорност за разлоге да се задржи одређени позитиван став у односу или за дјеловање на одређени начин.²⁴⁾ Паррот²⁵⁾ наглашава да се вриједности

22) Barsky, *Ibid*, p. 130.

23) Hugman and Smith, *Ibid*, p. 140.

24) Scanlon, *Ibid*, p. 179.

25) Parrott, *Ibid*, p. 112.

односе на оно што мислимо да други требају радити или шта бисмо ми требало. Кузмановић²⁶⁾ истиче когнитивну и конативну димензију вриједности, сматрајући их увијек свјесно прихваћеним циљевима, због чега се преко вриједности непосредно изражава и може проучавати свјесна мотивација за одређено понашање. Директну везу вриједности и циљева прави и Пантић, који сматра да вриједности, управо због „приписане пожељности усмеравају понашање својих носилаца ка одређеним циљевима”.²⁷⁾

Однос са мотивацијом, циљевима и конкретним професионалним дјеловањем социјалног радника намеће посебну одговорност за упознавањем и разумијевањем личне и професионалне вриједносне оријентације у правцу развоја етички компетентне праксе социјалног рада. Имајући у виду да су вриједности најуже повезане са оним шта јесмо, са идентитетом, ‘координатама’ коју заузимамо у односу према себи и другима, перспективом кроз коју опажамо, разумијемо и тумачимо свијет који нас окружује, оне су директно повезане и са најважнијим фазама праксе социјалног рада: процјеном и одлучивањем. Парот²⁸⁾ их стога назива основом по којој оцјењујемо друге и дјелујемо у свијету. Ебот²⁹⁾ истиче да су одлуке у пракси вођене вишеструким скуповима вриједности, при чему на одлуке које доносе социјални радници утичу и личне/индивидуалне, социјалне, организацијске и културне вриједности. Долгов упозорава да професионалне вриједности тек дјеломично доприносе одлукама које се доносе у социјалном раду³⁰⁾, при чему су вриједности у цјелини суштинске за процес етичког одлучивања, али треба узети у обзир личне, професионалне, групне, и друштвене вриједности. На основу повезаности вриједности и понашања развијају се читави модели и протоколи за етичко доношење одлука. Тако Конгресов етички модел за доношење етичких одлука подстиче социјалне раднике да брзо и ефикасно „испитају релевантне личне, друштвене, организацијске, клијентове, и професионалне вриједности”.³¹⁾

26) Кузмановић, *Ibid*, стр. 199.

27) Пантић, *Ibid*, стр. 122.

28) Parrott, *Ibid*, p. 212.

29) Abbott A. Ann, *Professional choices: Values at work*, Silver Spring MD, National Association of Social Workers, 1988, p. 298.

30) Dolgoff Ralph, Harrington Donna and Loewenberg M. Frank, *Ethical Decisions for Social Work Practice*, Brooks/Cole Empowerment Series, Belmont, CA, 2012, p. 33.

31) Congress, Elaine, *Social work values and ethics: Identifying and Resolving Professional Dilemmas*. Nelson-Hall, Chicago, 1999, p. 31.

Напослијетку, навешћемо дефиницију вриједности која се користи у Оксфордској енциклопедији социјалног рада, као и Енциклопедији Националног удружења социјалних радника Америке³²): „Вриједности у најширем смислу можемо одредити кроз њихове функције, као генерализоване, емоционално обојене концепције пожељног, историјски настале и искуствено изведене, заједнице припадницима неке популације или групе, које обезбјеђују значења за организовање и структурисање образаца понашања.”

Поред већ наведених, ова дефиниција наводи још једно обиљежје важно за разумијевање сложености развоја етички компетентног практичара – емоционална обојеност као једно од централних обиљежја вриједности. Више или мање снажан емоционални предзнак најуже је повезан са релативном трајношћу као обиљежјем вриједности, али и хијерархијском припадношћу. Уколико не постоји дефинисана јасна хијерархија професионалних вриједности, као и њихова формална конкретизација кроз принципе и стандарде социјалног рада, емоционална обојеност, релативна трајност, хијерархијска организованост и повезаност са перцепцијом, разумијевањем и дјеловањем чине да конфликт вриједности у социјалном раду као професионалној дјелатности рјешавамо тако што бирамо онај идеал добра у који лично најснажније вјерујемо. Ова обиљежја вриједности имплицирају значај не само супервизијске подршке у социјалном раду у оквиру развоја етичке компетенције, већ и надзора и контроле квалитета професионалне праксе.

На овом мјесту можемо закључити да етичка сензибилност и компетенција социјалног радника, као способност „раздвајања” личне и професионалне (вриједносне) перспективе у етички нејасним професионалним ситуацијама, те доношење одлуке која је најоптималнија за клијента, никада није завршен процес. Повезаност вриједности са друштвеним и организацијским контекстом, емоцијама, професионалном процјеном, одлучивањем и дјеловањем, као и њихова релативна трајност и хијерархијска одређеност имплицирају нужност континуираног развоја етичке компетенције социјалног радника кроз супервизију и друге облике професионалне подршке и едукације, као и развијен систем праћења и контроле квалитета професионалне праксе социјалног рада. Из претходних обиљежја вриједности у социјалном раду произилазе и неке основне класификације, које ћемо навести у тексту који слиједи.

32) Williams, 1968 у Mizrahi, T. and Davis, L.E. (edit.), *Encyclopedia of Social Work*, NASW Press & Oxford University Press, Washington, DC & New York, 2011, p. 144.

4. КЛАСИФИКАЦИЈА ВРИЈЕДНОСТИ У СОЦИЈАЛНОМ РАДУ

Различити аутори нуде различите класификације у покушају да систематизују, те тако јасније прикажу вриједности које одређују социјални рад. Бернард³³⁾ тако разликује чак четири основне димензије вриједности у социјалном раду: прва је више апстрактно подручје моралне филозофије која ствара позадину за етичке дискусије у социјалном раду; другу чине различити облици законодавства који стварају услове за праксу социјалног рада поред обезбјеђивања законских одговора на појединачна питања и случајеве који се јављају у социјалном раду; трећи ниво се односи на домен политичких идеологија које обликују социјално радничке моделе, методе и праксу, док четврта сфера представља историјски развој социјалног рада као професије и ангажовање социјалних радника у борби за професионални идентитет.

Можемо рећи да се прва димензија вриједности односи на њихово метаетичко поријекло, односно филозофске коријене универзалних хуманистичких вриједности као што су слобода, једнакост, правда. Ова димензија се не налази само у науци социјалног рада, односно етици у социјалном раду као посебној научној дисциплини, већ и у више или мање артикулисаног животной филозофији сваког социјалног радника. Другу димензију чине доминантне друштвене вриједности заштићене државним апаратом принуде, које се налазе у основи правно-институционалног оквира професионалне праксе. Трећа димензија обухвата друштвено-политичке вриједности које утичу на праксу социјалног рада кроз дефинисане циљеве и приоритете социјалне политике и социјалне заштите. Напослијекту, четврту димензију чине професионалне вриједности у социјалном раду као науци и професионалној пракси на међународном и националном нивоу. Сви наведени скупови вриједности у социјалном раду се „боре за превласт” у свакој појединачној етички нејасној професионалној ситуацији. Имајући у виду захтијевност оваквих свакодневних професионалних изазова из емоционално обојене личне вриједносне перспективе, социјалним радницима је потребна континуирана професионална подршка у правцу такве професионалне процјене и одлучивања који воде најоптималној могућој заштити права и интереса клијената.

33) Barnard, *Ibid*, p. 213.

Леви³⁴⁾ сматра да основне вриједности професије треба да деривирају четири шире и свеобухватне категорије вриједности: друштвене вриједности, организацијске или институционалне вриједности, професионалне вриједности и вриједности хуманистичке праксе. На овај начин Леви, као и многи аутори после, упозорава да успостављање јединственог вриједносног основа социјалног рада као друштвене науке, зависи као такво и од друштвених и са њима повезаних организацијских вриједности окружења у коме се одвија професионална пракса. Истовремено, овим се доводи у питање актуелан концепт интернационалног социјалног рада, или социјалног рада који се заснива на универзалним вриједностима. Посебно је и питање односа социјалног радника према све четири категорије вриједности, односно њихово хијерархијско мјесто у конкретној етичкој дилеми или етичком проблему у пракси социјалног рада.

Напоследњу, споменућемо још једну класификацију коју даје Кузмановић³⁵⁾ када говори о типовима вриједности и вриједносних оријентација. Он разликује вриједности циљева и вриједности средстава. Док су вриједности и вриједносне оријентације циљева класе објеката и стања који се желе остварити или одржати и сачувати ако су већ остварени, вриједности средстава су преферирани начини долажења до тих циљева. У језику социјалног рада ово би значило да су вриједности циљева у социјалном раду оне које се односе на сврху или циљ, а вриједности средстава оне вриједности које се налазе у основи принципа и норми за регулисање професионалних релација. На сличан начин говори и Ример сматрајући да се вриједности се у социјалном раду могу посматрати у односу на природу мисије социјалног рада изражене кроз сврху и циљеве, релације које социјални радници имају са клијентима, колегама и друштвом, методе интервенције које социјални радници користе у раду и рјешавање етичких дилема у пракси.³⁶⁾ Имајући у виду општост као једно од основних обиљежја вриједности, оне се у оквиру професионалне етике конкретизују кроз принципе и стандарде садржане у етичким кодексима. С тим у вези, приказаћемо и однос вриједности са сродним концептима принципа, стандарда и етике у социјалном раду.

34) Gilbert Tony, „A Comparison of the International Statement of Principles in Social Work with the Code of Ethics for British Social Workers.”, *The Journal of Social Work Values and Ethics*, Volume 6, Number 2/2009, p. 276.

35) Кузмановић, *Ibid*, стр. 111.

36) Mizrahi and Davis, *Ibid*, p. 23.

5. ВРИЈЕДНОСТИ И СРОДНИ КОНЦЕПТИ У СОЦИЈАЛНОМ РАДУ

5.1. Вриједности, принципи и стандарди

У етици социјалног рада вриједности професије се конкретизују у смислу да обично преузимају облик општих етичких принципа који се односе на начин на који социјални радници требају третирати људе са којима раде и какве врсте акције се сматрају исправним или погресним.³⁷⁾ Вриједности и принципи или начела су концепти који се често користе наизмјенице. Тако на примјер, неки аутори социјалну правду означавају као вриједност а неки као начело. Кључна разлика између вриједности и принципа јесте у нивоу општости и усмјерености на регулацију односа међу људима. Вриједност је апстрактнији концепт, док је начело конкретније упуство које имплицира начин на који се треба поступати у односу према себи и другима. Обзиром да се етика, како ћемо приказати, у једном од својих значења дефинише и као скуп принципа, разлика између концепата вриједности и начела заправо је разлика између вриједности и етике у њеном другом значењу, о чему ће бити више ријечи у даљем тексту.

За разлику од етичких принципа, као више уопштених смјерница професионалног понашања, етички стандарди или норме представљају јасније, прецизније, бројније и више обавезујуће захтјеве и правила за припаднике одређене струке.³⁸⁾ Прецизније, стандарди се дефинишу као „документовани договори који садрже техничке спецификације или друге прецизне критеријуме који се конзистентно користе као правила, смернице или дефиниције карактеристика у циљу обезбеђења да производи, процеси или услуге одговарају својој намени”.³⁹⁾ Њима „одређујемо шта у нашој професији представља стандарде `лоше` а шта `добро` обављене праксе. Ове норме, односно правила професионалног понашања уједињене су у етичком кодексу, а темеље се на основним морално-етичким начелима или принципима које настојимо примјењивати у свакодневној пракси социјалног рада.”⁴⁰⁾ Важно је истаћи и да се развој стандарда у социјалној заштити односи на интерна писана правила која представљају важан предуслов јаснијег смјерења

37) Barnard, *Ibid*, p. 145.

38) Стакић, *Ibid*, стр. 69.

39) Жегарац Невенка и Бркић Мирослав, *Развој локалних услуга социјалне заштите – ка стандардима квалитета*, UNDP, Србија, Београд, 2007, стр. 21.

40) Urbanac Kristina, *Izazovi socijalnog rada sa pojedinacem*, Alinea, Zagreb, 2006, str. 49.

ка квалитетним услугама, те да се ова правила разликују од општеобавезујућих законских оквира рада социјалних установа.⁴¹⁾

5.2. Вриједности и етика у социјалном раду

Велики број аутора етику социјалног рада дефинише управо кроз њен однос са вриједностима, прије свега кроз сличности и разлике ова два уско повезана концепта. Док се етички принципи неподијељено сматрају својеврсном конкретизацијом апстрактних вриједности у односу на поступање са другима, различити аутори наглашавају различите односе у којима међусобно стоје ови концепти.

Барски⁴²⁾ и Бенкс⁴³⁾ упозоравају да, премда се у свакодневном говору термини етика и вриједности понекад користе наизмјенице, у професионалном дискурсу је ријеч о два различита иако повезана термина. Док су вриједности генерализовани идеали, етика означава правила понашања која требају бити заснована на датим вриједностима или идеалима⁴⁴⁾, Бернард⁴⁵⁾ истиче да у подручју професионалне етике, вриједности обично преузимају облико општих етичких принципа који се односе на то како професионалци треба да третирају оне са којима раде и каква врста поступања се сматра исправном или погрешном. Конгрес⁴⁶⁾ вриједности дефинише као увјерења, а етичку праксу као имплементација тих увјерења. Бенкс⁴⁷⁾ сматра да етику социјалног рада можемо разумијети као вриједности преточене у дјеловање. Притом, док вриједности указују на осјећај појединца „за добро”, етика показује „осјећај за исправно” и преводи вриједност у етичко правило које описује које врсте понашања су исправне и које су погрешне. Хагман и Смит⁴⁸⁾ наводе да су етичке пропозиције искази вриједности које се односе на дјеловање. Долгов разликује вриједности као показатељ нечијег доживљаја „шта је добро”, од етике која указује на осјећај/

41) Жегарац и Бркић, *Ibid*, стр. 28.

42) Barsky, *Ibid*, p. 77.

43) Banks, *Ibid*, p. 70.

44) Barsky, *Ibid*, p. 79.

45) Barnard, *Ibid*, p. 146.

46) Congress, *Ibid*, p. 212.

47) Banks, *Ibid*, p. 74.

48) Hugman and Smith, *Ibid*, p. 111.

доживљај/представу „шта је исправно“⁴⁹⁾. У суштини, етика означава „примјену вриједности на људске релације и размјене“⁵⁰⁾

Можемо закључити да, унаточ директној повезаности значења, одређења вриједности и етике се разликује у два основна елемента: нивоу апстрактности и односу са понашањем. Док су вриједности генерализовани и апстрактни идеали, етика се односи на конкретније принципе поступања у односу према себи и другима. Такође, иако вриједности представљају својеврсне идеале и приоритете, оне саме по себи не одређују како се треба или не треба понашати. Насупрот томе, у етици се неизоставно трага за што јаснијим упутством за специфичне начине понашање⁵¹⁾ увијек у односу на поступање са другима, понашање, дјеловање. Управо ова усмјереност етике на смјернице о пожељном и непожељном начину понашања у одређеним ситуацијама и односима, на конкретне људске релације и односе, основни је елемент разликовања од вриједности као неутралног одређења или тек импликације.

6. ОСНОВНА ОБИЉЕЖЈА ВРИЈЕДНОСТИ У СОЦИЈАЛНОМ РАДУ

Сумираћемо у претходном тексту анализирана обиљежја вриједности, која сматрамо посебно важним за професионалну праксу социјалног рада:

- концепције добра, пожељног, идеали којима се тежи (појединац, наука социјалног рада, конкретно друштво) – у односу на циљ праксе (вриједности циља) и квалитет професионалне релације (вриједности средстава);
- општи конструкти (опреационализују се у етици социјалног рада кроз принципе и стандарде);
- релативност основног предзнака вриједности – настали као тековина историјског развоја науке и праксе социјалног рада – социјални конструкти;
- когнитивни и емоционални конструкти;
- релативно трајни и хијерархијски организовани идеали;
- утичу на процјену и одлучивање у социјалном раду;

49) Dolgoff, Lowenberg and Harrington, *Ibid*, p. 87.

50) Levy u Barsky, *Ibid*, p. 89.

51) Barsky, *Ibid*, p. 87.

- иако не одређују директно понашање појединца, указују на ‘приоритет у склоностима’ односно представљају позитиван став у односу на дјеловање на одређени начин;

Основне импликације које ова обиљежја вриједности имају на праксу социјалног рада јесу важност непрестаног развоја етичке компетенције социјалног радника, кроз рефлексију на личне, професионалне и друштвене вриједности са једне, и конкретне потребе и интересе корисника са друге стране, у свакој појединачној професионалној ситуацији. Тек оваквим упознавањем комплексне вриједносне позиције од које се приступа професионалној процјени и одлучивању, развијамо „пуну свјесност” те са њом повезану контролу личног уплива у професионалну перспективу. Важан допринос оваквој професионализацији и објективизацији праксе, која почива управо на прихватању субјективности социјалног радника, јесте и настојање да се упозна и перспектива корисника, његове вриједности и потребе. На тај начин, вриједносна позиција незнања и непрестана саморефлексија постају чврста платформа за спремност социјалног радника да подијели своју моћ са корисником у пракси социјалног рада. Да не превагне „лична” димензија и „емоционално” обиљежје вриједносног избора у професионалној процјени и одлучивању, важну улогу игра супервизија и континуирана етичка едукација социјалног радника.

ЛИТЕРАТУРА

- Ђукић, Остоја: *Филозофски темељи морала и права*. Филозофски факултет Универзитета у Бања Луци, Бања Лука, 2002.
- Жегарац, Невенка и Бркић, Мирослав: *Развој локалних услуга социјалне заштите- ка стандардима квалитета*. UNDP, Србија, Београд, 2007.
- Кузмановић, Боро: *Психолошка истраживања*. Институт за психологију Београд, Београд, 1995.
- Милосављевић, Милосав: *Основе науке социјалног рада*, Филозофски факултет Бања Лука, Бања Лука, 2009.
- Пантић, Драгомир: *Друштвени слојеви и друштвена свест*. Институт друштвених наука Београд, Београд, 1977.
- Петричковић, Милан: *Наука социјалног рада у апсурду ванаксиолошког вредновања*, *Социјална мисао*, Београд, 64-4/2009.
- Стакић, Ђурађ: *Етичке дилеме и изазови социјалног рада- приручник за стручњаке у социјалној заштити*. Министарство здравља, запошљавања и социјалне политике, Београд/Филаделфија/Њујорк, 2004.
- Abbott, A. Ann: *Professional choices: Values at work*. Silver Spring MD, National Association of Social Workers, 1988.

- Banks, Sarah: *Ethics and Values in Social Work*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2006.
- Barnard, Adam, Wild, Jim and Nigel, Horner.: *The Value Base of Social Work and Social Care: An Active Learning Handbook*, Open University Press, Maidenhead, 2008.
- Barsky, E. Allan.: *Ethics and Values in Social Work: An Integrated Approach for a Comprehensive Curriculum*, Oxford University Press, New York, 2010.
- Congress, Elaine: *Social work values and ethics: Identifying and Resolving Professional Dilemmas*. Nelson-Hall, Chicago, 1999.
- Dolgoff, Ralph, Harrington, Donna and Loewenberg, M. Frank: *Ethical Decisions for Social Work Practice*, Brooks/Cole Empowerment Series, Belmont, CA, 2012.
- Gilbert, Tony: "A Comparison of the International Statement of Principles in Social Work with the Code of Ethics for British Social Workers", *The Journal of Social Work Values and Ethics*, Volume 6, Number 2/2009.
- Gray, Mel & Webb, A. Stephen: *Ethics and Value Perspectives in Social Work*, Palgrave Macmillan, London, 2010.
- Hugman, Richard and Smith, David: *Ethical issues in social work*. Routledge, London, 1995.
- Mizrahi, T. and Davis, L.E. (edit.): *Encyclopedia of Social Work*, NASW Press & Oxford University Press, Washington, DC & New York, 2011.
- Parrott, Lester: *Values and Ethics in Social Work Practice*. Transforming Social Work Practice Series. Learning Matters, Great Britain, 2010.
- Reamer, G. Frederic: *Social work values and ethics*. Columbia University Press. New York, 2006.
- Scanlon, M. Thomas: *What We Owe to Each Other*. The Belknap Press of Harvard University Press Cambridge, Cambridge, 1998.
- Urbanac, Kristina: *Izazovi socijlanog rada sa pojedincem*. Alinea, Zagreb, 2006.

Andrea Puhalic, Miroslav Brkic

CHARACTERISTICS AND TYPES OF VALUES IN SOCIAL WORK

Resume

Based on theoretical analysis and synthesis of philosophical and ethical determinations of values, coupled with implications of these determinations for modern meaning of ethically competent practice, we can distinguish following characteristics of values in social work: general constructs (operationalised in ethics of social work through principles and standards); relativity of value systems – created through historical development of science and practice of social work – social constructs; cognitive and emotional constructs; relatively stable and hierarchically organised ideal; influence on assessment and decision making in social work; although not directly determining one's behaviour,

they point to 'priority of tenancies' or, in other words, to tendency to act in certain way. From determined characteristics of values in social work two basic classifications of values can be derived. First classification distinguishes between values of goals and values of means. Values of goals in social work define concepts of good, desirable, ideals to strive towards (by an individual, whole of social science, a society) – regarding desired results of social work practice. Values of means regard ideals built into principles and norms which regulate professional relations in social work. Second classification separates personal, professional and social values. Dominant social values determine ideals shared by members of a society which, through different formal-institutional and informal-cultural channels, define foundation of values in social work practice. Professional values are values of social work as a profession, on an international and on national level, based on the same foundation which was formed through more than a century of development of social science and profession. Personal values of a social worker underline his or hers personal perspective from which every professional and social construct are interpreted, and, as such, represent an important factor in social work practice, which has to be taken into consideration in a development of ethical sensibility of a professional.

Basic implications of these characteristics and types of values on the practice of social work are the importance of constant development of ethical competency of a social worker, through reflection on personal, professional and social values on one hand, and the importance of needs and best interest of clients on the other hand, in every situation that arises in social work practice. Development of ability of social worker to separate personal and professional values when an ethical dilemma arises in a professional situation through his or hers ethical sensibility and competencies is a constantly ongoing process. Interplay of values with social and organisational context, emotions, professional assessment, decision making and acting, as well as their relative stability and hierarchical organisation, implies the necessity of both continual development of ethical competencies of social workers through supervision and other forms of professional support and education, and quality control of social work practices.

Key words: values, ethics, personally, professionally, socially, reflection, ethically competent social work practice.

* Овај рад је примљен 10. новембра 2014. године а прихваћен за штампу на састанку Редакције 25. новембра 2014. године.